

Pripovjedna proza Frana Galovića

Obično se iz stvaralaštva svakog književnika, osobito onog koji je stvarao na području više književnih rodova, izdvaja dio iz cjelokupnog opusa koji se više analizira, ističe i po kojemu je književnik poznatiji. Na taj se način o stvaralaštvu autora ponekad stvara pogrešna i jednostrana slika. Tako se npr. o Matoševom stvaralaštvu često sudi kroz njegovu prozu i poeziju, a zaobilaze se njegovi eseji, putopisi i sl. O stvaralaštvu Ante Kovačića sudi se kroz njegov roman »U registraturi«, o Đalskom na osnovu zbirke »Pod starim krovovima« i »Iz varmeđinskih dana«, o Vladanu Desnici na osnovu romana »Proljeća Ivana Galeba« itd. Ostali dio stvaralaštva ovih, i ostalih, pisaca ostaje čitateljima manje poznat ili potpuno nepoznat.

Fran Galović, hrvatski je književnik koji je doživio sličnu sudbinu. U svom kratkom životu (20. srpnja 1887. — 26. listopada 1914), ogledao se na različitim područjima književnog stvaranja (poezija, pripovijetke, nedovršeni roman, drame, eseji, kritike, članci, prijevodi, a pisao je na kajkavskom i štokavskom dijalektu).

U razdoblju od 1902. do 1914. godine, dakle u dvanaest godina, Galović se od mladića, gimnazijalca sklonog književnom stvaranju, ali nevještog i podložnog različitim utjecajima, razvio u originalnog i plodnog književnika čija se djela po obujmu mogu mjeriti tomovima, a po kvaliteti mogu se uspoređivati s najboljim djelima što su nastala u hrvatskoj književnosti, ne samo u vrijeme moderne u koju Galović pripada po vremenu stvaranja, već u hrvatskoj književnosti uopće. Razumljivo je da sva ta djela nisu jednake vrijednosti, ali su svakako vrijedna pažnje i analize.

Do sada je najviše pisano o Galovićevim pjesmama, posebice o kajkavskim (»Z mojih bregov«), pa o tom području Galovićevo stvaranja postoji i najbogatija literatura. Ponešto je pisano i o Galovićevim dramama, ali o prozi vrlo malo, što je, svakako, neopravdano. Galovićevo književno djelo najsustavnije su analizirali: Julije Benešić, Šime Vučetić i dr. Milivoj Solar.

Galovićevu prozu valja analizirati i vrednovati kao značajan doprinos hrvatskoj književnosti na početku stoljeća, ali i kao književni rad nastao na tlu Podravine uz koju je vezan i čija obilježja nosi (posebice u djelima sa se-

oskom tematikom). Ovo je važno naglasiti i zato što se u Podravini nije javilo mnogo prozaika, ni prije, a ni poslije Galovića.

Prozni rad Frana Galovića obuhvaća pjesme u prozi, pripovijetke, nedovršeni roman, kritike, članke, eseje i dr. Prozu F. Galovića do sada je cjelovito obradio i izdao jedino Julije Benešić u okviru Sabranih djela Frana Galovića,¹ a kasnije su izdavači objavljivali jedino izbor iz proze ovog književnika u koji su obično ulazile pripovijetke »Začarano ogledalo«, »Ispovijed« i neke druge. Prvo prozno djelo Galović je napisao 30. svibnja 1903. godine (»Na obali«), a istodobno je počeo pisati i poeziju i prozu. Od tog prvog, nevještog i romantičarskog pokušaja šesnaestogodišnjeg Galovića, možemo pratiti stalni razvoj, kako tematski, tako i stilski, koji je dosegao vrijedne rezultate u zrelih pripovijetkama ovog književnika, ali nije nikad dosegao svoj vrhunac zbog prerane Galovićeve smrti. Galović je napisao slijedeće pripovijetke: Na obali (nacrt pripovijetke, 1903), Posljednji trzaji (1905), U sjeni čempresa i lovorja (1905), Iz »Galerije slika«: Dusi na Savskoj cesti (1905), Pjesnik (nedovršena pripovijetka, 1906), Zapisci samotnika (nedovršena pripovijetka, 1906), U jesenjem sutonu (1906), Osama (crtica, 1907), Slava mučenicima (1907), Prorok (crtica, 1907), U sutonu (crtica, 1907), Nesreća (1908), Marica (1908), Proljeće (1909), Svibanjsko veče (1911), Genoveva (1911), Roman zidnog kalendara (1911), Suputnik (1912), Začarano ogledalo (1912), Jesenje magle (1912), Svekar (1912), Vojnička ljubav (1913), Ispovijed (1914), Pierrot (crtica, 1914), Robijaš (1914) i Rastanak (nedovršeni roman, 1914).

Za svako svoje prozno djelo, osobito za opsežnije, Galović je prvo zapisao osnovnu ideju i motiv, a zatim je djelo razradio i pisao ga prema planu koji je često mijenjao. Mnoga njegova prozna djela ostala su samo u zabilježkama i skicama. Julije Benešić, dobar poznavalac djela Frana Galovića, njegov prijatelj i priređivač Sabranih djela ovoga književnika, navodi da je Galović ostavio niz nacrti za pripovijetke,² ali te nacрте i planove nije uspio ostvariti. Osim što je napisao nedovršeni roman »Rastanak«, Galović je napisao i plan za roman u dva dijela kojemu je naslov trebao glasiti »Pod krovom«. Zanimljivo je da je te-

Književnik Fran Galović

ma ovog romana uzeta iz života proletarijata, a budući da u nijednom pripovjedom tekstu Galović nije opisivao život radnika, može se pretpostaviti da bi Galović, da je ostao živ, znatno proširio krug svojih tema, a vjerojatno bi tražio i nove stilske mogućnosti i oblike. Da je Galović tražio nove izražajne i tematske mogućnosti, kao i da se razvijao kao književnik, svjedoči i tekst karte upućene Juliju Benešiću iz vojske: »Inače su se moji nazori o životu i svijetu s temelja promijenili. Ako se vratim, dobit ćeš roman, koji se zove 'Mrtva domovina'. Ako padnem, spomeni tu ideju u posmrtnom govoru nad mojim kenotafijem.«³ Iz ovog teksta saznajemo da je Galović namjeravao pisati i treći roman, ali nigdje nije ostavio zapis o temi toga djela.

Kao i kod drugih književnika koji su umrli mladi (I. G. Kovačić, A. G. Šimić, Đuro Sudeta i dr.) može se i kod Galovića pretpostavljati što bi on sve napisao i do kojih bi se estetskih i tematskih razina razvio. Ipak, bolje je govoriti

o onim djelima koja su napisana, nego pretpostavljati o nenapisanom. Ovdje se jedino može asocijativno javiti misao o relativnosti i ljudskog života i stvaranja, jer, kao što je to slučaj kod Galovića, vanjski faktori (bolest ili rat) mogu prekinuti umjetničko stvaralaštvo i kultura kojoj ono pripada ostaje tako siromašnijom.

Galović je, dakle, iza sebe ostavio dvadeset i šest dovršenih ili nedovršenih tekstova (u taj broj nisu uključeni nacrti za prozna djela i pjesme u prozi). Osim početničkih pokušaja, sve dovršene pripovijetke Galović je objavio u raznim časopisima (»Hrvatsko pravno«, »Narodne Novine«, »Hrvatska Smotra«, »Zora«, »Mlada Hrvatska«, »Prosvjeta«, »Vienac«, »Hrvatsko kolo« »Matiice Hrvatske«, »Savremenik« i »Književne Novosti«. Pripovijetka »Začarano ogledalo« objavljena je kao zasebna knjiga a izdalo ju je Društvo hrvatskih književnika (1913. godine).

Prvi Galovićevi prozni radovi mogu se okarakterizirati kao literarni pokušaji, bez originalnosti i literarne snage. Za Galovićeva života ostali su u rukopisu, jer ih je vjerojatno i sam Galović shvaćao kao početne pokušaje. Radnja prvih dvaju tekstova »Na obali« i »Posljednji trzaji« odvija se u gradskom ambijentu; likovi su mladi ljudi, a tematika je ljubavna. U obje pripovijetke javlja se motiv nesretne ljubavi koja završava tragično — smrću nekog lika. U tekstu »Na obali« umiru Amalija N. i Marcel, a u »Posljednjim trzajima« umire Vanda. Osobine ovih tekstova su: sentimentalizam, naglašena osjećajnost, utjecaj romantičarske literature, tragična ljubav, pesimizam, slutnja tragedije, melankolija, patetika... Gradski ambijent samo je apstraktna pozadina, nabačena i nedorečena, na kojoj se zbivaju tragične ljubavi. Opis grada, kakav se javlja u ovim tekstovima, karakterističan je za sve druge pripovijetke u kojima je Galović radnju smjestio u urbane prostore. Nema ni opisa grada u cjelini, ni eksterijera, već interijeri — raskošne dvorane, saloni, sutonska atmosfera, glazba glasnoglasovira... Nigdje nema cjelovitijeg, potpunijeg i analitičkog doživljaja grada, niti je dotaknut bilo koji problem gradskog ambijenta. Odvojivši se od sela, Galović se pokušavao uživjeti u urbane ambijente, ali u tome očito nije uspio. Ostao je vezan za selo, pa se u većini kasnijih pripovijedaka vraćao seoskoj tematici. Možda je zanimljivo navesti činjenicu da se u ovim prvim pripovijetkama javlja smrt kao završetak i rješenje radnje. Gotovo u svim Galovićevim pripovijetkama, bilo da su seoske tematike, gradske, intimne ili fantastične, glavni likovi umiru u tragičnim situacijama i okolnostima. Ovakav pesimistički i tragični doživljaj života, koji se reflektirao u prozi, ali i u ostalim Galovićevim djelima, razvio se u književniku pod utjecajem društvenih prilika (Austro-Ugarska monarhija — prilike uoči prvog svjetskog rata), osobnih životnih spoznaja, stanja duha u vrijeme moderne (pesimizam, melankolija, sutonski ugođaji), te lektire koju je Galović čitao.

Ako pak pođemo od poznate Matoševe misli da pejzaž utječe na razvoj duhovnog života čovjeka i na njegova raspoloženja, onda možemo zaključiti da je i pejzaž Podravine utjecao na stvaranje Galovićevega pogleda na svijet, jer pejzaž Podravine sjenovit je, nostalgican, širokih vidika, maglovitih predvečerja, a u takvom pejzažu često se u čovjeku javlja misao na prolaznost i smrt.

U tom prvom razdoblju nastale su i pripovijetke: »U sjeni čempresa i lovorja« (crtica s osobinama bajke tragičnog završetka — kraljevna se ubija zbog neuzvraćene ljubavi; kraljevna je ovdje simbol ljubavne čežnje i neuzvraćene ljubavi), »Labuđa pjesma« (crtica pisana u prvom licu, u kojoj se glavni lik oprašta od života i izražava tugu, razočaranje, očaj i sl.), »Pjesnik« (nedovršena pripovijetka u kojoj se može naslutiti tragičan završetak), »Zapisci samotnika« (dnevnik usamljenog čovjeka u kojemu se izražavaju slutnje, nostalgija, nešto nedorečeno, tajanstvenost, tragičnost, tjeskoba; crtica je pisana u prvom licu i vjerojatno iz-

ražava Galovićeva intimna raspoloženja), »Osama« (crtica u kojoj je izražena čežnja za nečim dalekim, prošlim, te slutnja i tuga zbog neostvarenih želja i snova). Iz »Galerije slika« (šaljiva pripovijest iz dačkog života, gotovo jedini Galovićev tekst u kojem nema pesimizma i tragike), i »Slava mučenicima« (crtica inspirirana Galovićevim rodoljubnim osjećajem; doživljaj Ozlja, Zrinskih, Gupca, Svačića i tragičnih doživljaja u hrvatskoj povijesti).

Možda iz ove grupe tekstova valja posebno izdvojiti crtice: »Labuđa pjesma«, »Zapisci samotnika« i »Osama«, jer u njima se očituje piščeva sklonost melankoliji, pesimizmu, te izražavanju slutnji, straha, tjeskobnih intimnih proživljavanja, čežnje za nečim dalekim i nedorečenim. Sve pak navedene osobine karakteristične su za književna djela nastala u vrijeme moderne u Hrvatskoj. U ovim crticama, osim toga, možemo uočiti nagovještaj i najavu najznačajnijih Galovićevih djela kao što su »Zaćarano ogledalo« i »Ispovijed«. O tom intimističkom i ispovjednom tonu svjedoče i slijedeći citati:

Fotografija ulice u Peterancu — prva na desno nalazi se rodna kuća Frana Galovića, na kojoj je spomen-ploča

»... uminulo je sve... Posljednji akordi moga života zvuče tako tiho i bolno, kao da iščezavaju polako u noć.«

(F. Galović: Labuđa pjesma)

»Napolju je tužna, siva magla... A kroz okna se uvlači suton, svuda vreba crna, grozovita neman, i nečujni, vampirski koraci ozvanjaju nujnim predvečerjem...«

Vidjeh nekoga, gdje pronosi mimo prozora kitu velikih, bijelih, posljednjih hrisantema. U mom ih vrtu nema više. Na grmovima strši samo po gdjevoja požutjela, polugnijla ruža, a s oblaka sipi dosadna, hladna kiša...«

(F. Galović: Zapisnici samotnika)

»Čeznem za vama, noći daleke, vječne, beskrajne, kad nestaje s moga čela tuge i sa srca boli, kad šumi mekana pjesma iz zvučnijeh grla, kad mrak mi prekriva zjene, a vjeđe se sklappaju lagano, dršče grud...«

(F. Galović: Osama)

Uz karakteristične osobine moderne, u ovim je tekstovima očita prenaplašena osjećajnost, afektacija, patetika i utjecaj književnosti romantizma i simbolizma.

I critica »Pierrot«, iako nastala u kasnijoj fazi, srodna je navedenim djelima, osobito po svom vizionarskom i simboličnom sadržaju (Pierrot, mladić, smrtno stradava proboden nožem, a njegova smrt uvjetovana je fatalnim ljubavnim osjećajem i neizbježnošću sudbine; krvava ruža nagovještava tragediju).

Nakon tih prvih, vizionarskih i simboličkih pripovijedaka, Galović je 1906. godine teme i motive potražio u životu sela, koje je bolje poznao nego grad i kojemu se nikad nije uspio oteti, usprkos nastojanju. Jer, kako kaže Šime Vučetić: »Galović je bio drama između s jedne strane vizionarnog, zavičajne čarobnosti i istine, te s druge strane, krute realnosti što svojom, kaže, nesmiljenom rukom goni sve što živi u borbu.«⁴

Noseći u sebi neizbrisiv doživljaj sela, seoskih ambijenata i odnosa. Galović koji je slijedio svoje istinske unutarnje imperativne, nije mogao izbjeći motive zavičaja. No, pišući pripovijetke sa seoskom tematikom, napustio je vizionarski, simbolički ili pak ispovjedni i intimistički ton, te se približio realizmu, pa čak i naturalizmu. Gotovo polovica proznih tekstova Frana Galovića seoske je tematike. Galović se tako javlja kao kroničar i slikar seoskih običaja, odnosa, kao i psihologije seljaka. Temelj za sve ove pripovijetke bilo mu je rodno selo — Peteranec koje se nigdje ne spominje imenom, ali se vrlo lako može prepoznati. U savkoj pripovijeci sa seoskom tematikom Galović smješta radnju u okvir obitelji, koju pak uklapa u seosku sredinu. Obično odabire neki lik koji prati analizirajući njegove osobine i odnos prema drugim likovima, bilo u obitelji, bilo u selu (stav sela, koje predstavlja kolektiv s čvrstim moralnim i socijalnim normama, ne može se zanemariti i odbaciti; on je često i presudan). Galović ni u jednoj pripovijeci sa seoskom tematikom nije u prvi plan istaknuo so-

cijalne probleme. Izbjegavao je njihovo izravno isticanje, a time i moguće banaliziranje, vulgariziranje ili jednostranost. Težište je dakle na psihološkom, a socijalno se javlja kao pozadina, ali zato ne manje važno. Galović je birao likove koji su u obitelji ili selu odbačeni, iskořtavani, zlostavljani i predodređeni su za tragičan kraj. Gotovo svi glavni likovi završavaju tragično — prirodnom smrću ili samoubojstvom. Kada obitelj ili selo o liku stvori negativno mišljenje, onda se to mišljenje više ne može promijeniti, a lik je osuđen na stradanje. U najboljim pripovijetkama iz ove grupe glavni likovi su žene: »U jesenjem sutonu«, »Marica«, »Genoveva«, Jesenje magle« i »Svekar«. U vrijeme moderne česti su ženski likovi u književnosti D. Šimunović: »Muljika«, Petar Kočić: »Mrguda«, Borisav Stanković: »Nečista krv«, Ivan Cankar: »U klancu« i dr. Ženski likovi privlačili su književnike s jedne strane zbog teškog položaja žene u društvu, a s druge strane zbog mogućnosti da se lik žene psihološki analizira u kriznim i dramatičnim situacijama. Položaj žene na patrijarhalnom i konzervativnom podravskom selu pružao je Galoviću velike mogućnosti literarne obrade. U kratkoj pripovijesti »U jesenjem sutonu«... opisao je Maru kojoj je muž otišao u Ameriku na rad, ali je tamo upoznao drugu ženu a Maru je ostavio. Ponašanje Mare, koja saznaje da ju je muž napustio, nije baš sasvim motivirano i uvjerljivo, osobito nagli obrat u njezinom odnosu prema djetetu (od ljubavi odjednom se taj odnos pretvara u odbijanje potaknuto mržnjom), ali iza lika Mare i njezinom suočavanju s problemom napuštenosti i samoće, nazire se značajan socijalni problem — problem emigracije. Velik broj ljudi iz Hrvatske odlazio je u vrijeme prije prvog svjetskog rata na rad u Ameriku i druge zemlje. O tom ozbiljnom i teškom problemu pisali su mnogi književnici u vrijeme moderne (Vidrić, Matoš, Nazor, a prije njih i Kranjčević). Taj socijalni problem s moralnim i psihološkim posljedicama, Galović je dotakao u još nekim pripovijetkama. U pripovijeci »U sutonu«, Luka Ivančić vraća se kući nakon rada u Americi, ali ga kod kuće čeka pusto ognjište. Žena mu se »splela s jednim studentom, koji je došao na praznike kući, a poslije odlaska njegova potezala se oko sa svakim...«⁵ Žena je osim toga ubila dijete i čami u zatvoru, a Luka Ivančić plače kraj hladnog ognjišta. San o sretnijem životu bez novčanih briga i poteškoća propao je, a umjesto njega ostala je prazna kuća i razbijena obitelj. I u pripovijeci »Suputnik«, Ivan Marković vraća se iz Amerike. Nakon patnje i nesreće koju je proživio, nadao se da će doći kući i opet živjeti mirnim životom, ali ni on nije uspio. U tjeskobnoj halucinaciji Markoviću se pričinja da je po njega došao nepoznat čovjek koji ga ne pušta i koji mu oduzima život. »Na jednoj stanici izniješe dva crna čovjeka — u jesenjoj mjesecini, što se pojavila na plaštu noćnih oblaka — iz kasnoga, zalutalog vagona crnim prekrivenu lješinu.«⁶

Marica, u istoimenoj pripovijeci, djevojka je koja se ne želi podrediti volji oca i muža. Ona se bori za svoju ljubav prema Juri, ne tražeći ništa zauzvrat. Nakon mnogih poniženja i zlostavljanja jedino u bijegu nalazi spas od sredine koja je ne razumije i koja od nje zahtijeva jedino pokoravanje i odricanje. Taj je bijeg Galović učinio dramatičnijim na taj način što Marica pali mlin u kojemu izgori Pavao, njezin muž, ali i tiranin.

Pripovijetka »Genoveva«, jedna je od naj-snažnijih Galovićevih pripovijedaka. Genoveva, glavni lik, zapostavljena je od obitelji, ni roditelji a ni braća ne vole je, a ona radi, pasivno trpi sve što joj čine, mireći se sa sudbinom stare djevojke prema kojoj se i selo odnosi sa sažaljenjem i distancom. Ni marljivost, ni poštenje, ni druge vrline, Genovevi ne mogu pomoći. Ona je osuđena jednom zauvijek i to njezinu sudbinu čini još tragičnijom. Rješenje i izlaz nalaze se jedino u smrti, a patnja i stradanje konačni su i neizbježni.

I Dora u »Jesenjim maglama« doživljava sudbinu sličnu Genovevinoj. Padavica ju je obilježila za cijeli život. Selo je ne prihvaća jer ono cijeni i prihvaća zdrave i jake djevojke, po mogućnosti imućne, a sve djevojke s manama ili osobinama koje selo shvaća kao mane, osuđene su na izolaciju i stradanje. Izlaz je opet smrt. Dora se, ostavši trudna s nepoznatim muškarcem, utapa u napadu padavice.

Jana u pripovijeci »Svekar« nakon smrti muža ostaje prepuštena volji svekra, samovoljnog čovjeka koji je grubo i bezobzirno iskoristava i dovodi do sloma. Jana je psihološki najdorađeniji lik u pripovijetkama iz seoske sredine. Njezini su postupci motivirani i pad logičan. Muževa nesreća i smrt ostavljaju je samu sa svekrom, majka joj odbija pomoći, a za seosku udovicu baš i nema mnogo mogućnosti i rješenja. Bezobziran i grub svekar razbija u njoj svaku obranu i iluziju da će naći rješenje u teškoj situaciji. Odnos svekra prema Jani iznijet je gotovo naturalistički, a naturalističkih elemenata ima i u drugim pripovijetkama sa seoskom tematikom (»Genoveva«, »Jesenje magle« i dr.).

Pripovijetka »Svekar« objavljena je 1912. godine u »Kolu«, a dr. Nikola Andrić istakao je ljepotu stila i sugestivnost. Jedino je u završetku pripovijetke uočio utjecaj Tolstoja i »Ane Karenjine«.⁷

Uz navedene, još je nekoliko Galovićevih pripovijedaka s tematikom iz seoskog života, i pisanih realističnim stilom: »Prorok« u kojemu su uz seoski ambijent vezani vizionarni elementi (nepoznat čovjek kojega seljaci nazivaju »prorokom« najavljuje velike promjene i dolazak novog doba), »Nesreća«, pripovijetka u kojoj Galović povezuje socijalno i psihološko — smrt sina znači i socijalnu i psihološku tragediju za roditelje koji ostaju sami i pred njima se otvara bezdan siromaštva i propasti. Dok je u drugim pripovijetkama smrt element raspleta radnje, ovdje je smrt polazište, motiv na osnovu kojega pisac gradi svoje djelo. Osje-

Fran Galović na crtežu Đure Tiljka iz 1913. godine — faksimil iz »Narodnog lista« od 21. srpnja 1946. godine

ćaj beznađa i nemoći pred činjenicom smrti izražen je lirski i potresno. U »Robijašu« izražen je problem povratnika s robije koji dolazi u svoj dom, ali biva iz njega otjeran (žena mu je živjela s nekim pisarom, a po odlasku muža, te smrti pisara i gluhoonijeme kćerke, pala je na prosjački štap). Dok je u ostalim pripovijetkama žena obično žrtva sredine i nerazumijevanja, ovdje je žena ona koja razbija obitelj i upropaštava imanje. U pripovijeci »Proljeće« osnovni je motiv smrt starog seoskog župnika, a u crtici »Svibanjsko veče« očit je fantastični i vizionarski element izražen kroz razgovor ptica i cvijeća. Galović je osjećao raskorak između ljepote i bogatstva prirode i grubosti i težine seljačkog života. I dok neke od navedenih pripovijedaka govore o psihološkim i socijalnim problemima seljaka, dotle ove posljednje dvije (»Proljeće« i »Svibanjsko veče«), izražavaju sklad i snagu prirode, te nas upućuju na Galovićevu panteističku orijentaciju.

Seoska tematika i realizam izraženi su i u nedovršenom romanu »Rastanak«. Franjo Blažić, po završetku teološkog studija odbija pristupiti svećeničkom zvanju, pa napušta crk-

vu. Galović prati psihološka proživljavanja Franje, njegov odnos prema obitelji i ostalim stanovnicima sela, kao i stav sela prema, za selo neshvatljivom i nepravilnom, postupku Franje. Ovo se djelo po nekim elementima razlikuje od Galovićevih pripovijedaka. Galović ga je počeo pisati 1914. godine, dakle u vrijeme kad je već napisao velik dio ciklusa »Z mojih bregov«. U to vrijeme on je promijenio svoj stav prema kajkavskom dijalektu, te ga je prihvatio kao dijalekt kojim se mogu stvarati izuzetna književna djela. Time je, uz Matoša i Nazora, te neke druge književnike razbio predrasudu koja je dijalekt isključila iz književnosti, tretirajući ga kao govor nepismenog puka. Zato je Galović u »Rastanku«, za razliku od prijašnjih djela sa seoskom tematikom, u usta svojih likova stavio čistu kajkavsku, podravsku, peteransku riječ. To je mnogo pridonijelo životnosti i uvjerljivosti izraza. Nezamislivo je da bi u nekom suvremenom književnom djelu izvorni kajkavac ili čakavac govorio čistom i besprijekornom štokavštinom, kao što su govorili kajkavci i čakavci u djelima hrvatskih realista (Kovačić: U registraturi i dr.). Osim toga, u djelu »Rastanak« Galović je promatrao odnos intelektualca prema selu i izrazio osjećaj duboke povezanosti i ukorijenjenosti intelektualca u tlo i kraj iz kojega je ponikao. U »Rastanku« nema ni onog pesimizma i osjećaja beznađa i nemoci, što ih je Galović izražavao u drugim svojim pripovijetkama sa seoskom tematikom. Naravno, djelo nije dovršeno i može se analizirati samo napisani dio.

Od djela koja možemo ubrojiti u realistička treba, svakako, ubrojiti i pripovijetku »Vojnička ljubav« u kojoj Galović na osnovu nekih autobiografskih doživljaja iznosi ironičnu sliku vojničkoga života u vrijeme Austro-Ugarske, izražavajući simpatiju i razumijevanje za običnog vojnika koji je nepravедno kažnjen i koji je mogao izbjeći kaznu, ali je radije održao riječ i poštenje. Zbog ovog je djela Galović imao neprilika.

U djelima s realističkom tematikom Galović je, posrednije ili neposrednije, dotakao niz društvenih, moralnih i psiholoških problema: položaj žene u društvu, na selu i u obitelji, patrijarhalne odnose i moral, odnos djece prema roditeljima, problem seljaka koji ostare a ostaju bez nasljednika i pomoći, zatvorenost sela i konzervativizam, problem braka iz koristoljublja, problem ekonomske emigracije, potlačenost seljaka, problem udovica na selu, bolest, vanbračnu trudnoću, raslojavanje sela i sl. Svojim realističkim pripovijetkama iz seoskog života Galović se priključio nekolicini književnika koji su u vrijeme moderne u Hrvatskoj pisali djela sa seoskom tematikom (osobito na području Slavonije): Živko Bertić, Jozo Ivakić, Josip Kosor i dr.

U životu seljaka, kako ga je opisao Galović, nema radosti, idile, ljepote. To je gorak život, ispunjen svakodnevnim problemima, borbom za ljetinu, za kruh, za održavanje gole egzistencije. Ljudi gotovo fatalistički podnose život i

nevolje što ih on donosi, a u sebi razvijaju sposobnost trpljenja, jer svjesni su da osim strpljivog podnošenja nevolja i mukotrpnog rada, za njih nema nikakvog drugog rješenja i izlaza. Pobuna bi ih odvela u još veću bijedu i propast. Društveni mehanizmi nesmiljeni su i nemaju ni osjećaja ni smisla za individualne želje i sklonosti. Drugi život za njih je nedostižan, dalek, više nalik snu nego stvarnosti. Svakako da ove pripovijetke posjeduju i neke nedostatke: nedovoljnu psihološku produbljenost likova, neuvjerljivu motiviranost postupaka, jednostavnost kompozicije i dr. Ipak, Galović je jedan od rijetkih književnika koji je iznio sliku podravskog sela. Konkretni prostori Peteranca i Koprivnice mogu se prepoznati u nekima od pripovijedaka, kao i nedovršenom romanu »Rastanak« (ravničarsko selo udaljeno nekoliko kilometara od grada, odlazak kolima u vinograd, put koji vodi između kukuruza od željezničkog kolodvora, put u gradsku bolnicu i bolničko dvorište, te drugi detalji).

Galović je često boravio u Peterancu. S jedne strane selo privlačilo mirom i ljepotom pejzaža, a s druge strane osjećao je prazninu i monotoniju seoskog života. O tome je često pisao i svojim prijateljima u Zagreb. U jednom pismu M. Ogrizoviću napisao je: »Dragi prijatelju, kako vidiš još sam uvijek ovdje. Začamao sam se u ovome borju i mramorju, čekajući konac ovog tjedna...«

Iako je Galović pisao pripovijetke sa seoskom tematikom, on se nije odrekao svojih vizionarskih i simboličkih motiva, a nije odbacio ni svoju sklonost eksperimentu. Već sam spomenuo da je u nekim djelima sa seoskom tematikom iznio vizionarske i fantastične elemente (»Svekar«, »Prorok«, »Svibanjsko veče« i dr.). Zanimljiv je eksperiment i pripovijetka »Roman zidnog kalendara« u kojoj kalendar vodi dnevnik i u tom dnevniku pisac analizira građanski brak, odnose u njemu, ljubavni trokut itd. Međutim, vrhunski domet Galović je, prema mišljenju kritike, dostigao u djelima »Začarano ogledalo« i »Ispovijed«, pripovijetkama u kojima je najkompleksnije izrazio svoj doživljaj života i u kojima nije ostao samo na razini pripovijedanja fabule ili iznošenja nekog problema, već je prodirao u nova, još nedostignuta i neizražena područja izraza i tematike u hrvatskoj književnosti. Čini se da Galović nije najsnažniji pripovjedač u djelima u kojima je govorio o društvenim ili etičkim problemima, odnosno u djelima u kojima je nastojao biti jasan, određen, dorečen, konkretan i angažiran. Najsnažniji je u djelima u kojima je izrazio slutnje, nagovještaje, simbole, nemire i sumnje, tjeskobe i neodoumice. Razlog tome leži možda u piščevoj sklonosti prema izražavanju atmosfere i nagovještaja, a očit primjer za tu njegovu sklonost jeste i ciklus »Z mojih bregov«. Ako su u Galovićevoj prozi dva osnovna pravca stvaranja: REALIZAM I POETSKO-VIZIONARNO,⁸ onda je Galović za realistička djela nalazio teme i motive u zavi-

čaju, a za univerzalna — vizionarska i fantastična djela — u sebi.

Od ilirizma, preko realizma, hrvatski su književnici osjećali u sebi podvojenost između zavičajnog i univerzalnog, općeljudskog, kozmopolitskog (Vraz, Kumičić, Novak, Kranjčević, Matoš i dr.). I Galović je osjećao taj raskorak. Uz zavičaj bio je vezan neraskidivim sponama, ali od njega obrazovanjem i životom suviše se udaljio da bi mu se mogao potpuno prikloniti. Univerzalno, općeljudsko, kozmopolitsko, evropsko, privlačilo ga je, ali ga isto tako nije moglo potpuno zaokupiti. Iz te unutarne podijeljenosti rezultirala je i podijeljenost njegove proze, pa i njegova djela u cjelini. Ta nespojivost kozmopolitskog i evropskog s domaćim, lokalnim, podravskim, peteranskim, rodila je u Galoviću smisao za apsurd, za neprekidno preispitivanje svih vrijednosti, za kritičnost, analitičnost, te osjećaj relativnosti, prolaznosti pa i ništavila. Ovakva podvojenost dovela je Galovića i do nekih krajnje rezignantnih i pesimističkih stavova, izraženih, između ostalog, i u pismu Milanu Ogrizoviću s fronta: »... Želio bih ostati u životu jedino radi nekih divnih literarnih doživljaja. Ali svejedno je. Kad pomisliš da između jedne geološke formacije i druge treba i 20 milijuna godina, pa što je onda sve ovo?!«

Jer postavlja se pitanje, kako doživjeti svoje vinogradske atmosfere, seoska dvorišta Peteranca, intimnost podruma i klijeti, intenzivnost godišnjih doba, jednostavne i obične ljude, seljake i vinogradare, pučke pjesme i plesove, narodnu predaju, a s druge strane znati da se po evropskim prostorima zbivaju revolucije, prevrati, da se javljaju novi književni pravci, da se slamaju države, sudbine i životi. Raskorak između podravske, panonske statičnosti i evropske i svjetske dinamičnosti Galović je pokušao prevladati, ali u tome nije uspio kao što je to uspjelo Krleži u »Vražjem otoku«, u »Velikom meštru sviju hulja«, u esejima, u »Povratku Filipa Latinovicza«, itd. Galović se nastojao uključiti u literarna zbivanja u evropskoj književnosti, a posjedujući moderni literarni senzibilitet i osjećajući sve nemire, svoje — intimne i svoga vremena, krenuo je u eksperiment, u otkrivanje novih literarnih mogućnosti i područja. Tako su nastale pripovijetke »Zaćarano ogledalo« i »Ispovijed«.

»Zaćarano ogledalo« Galović je završio 14. travnja 1912. godine. To je njegova po opsegu najduža pripovijetka. Bilješka u kojoj je Galović zabilježio osnovni plan ove pripovijetke glasi: »Čovjek, koji poludi i gleda u zrcalo i vidi u njem čudne krajeve. Kad razbije zrcalo, umre.«⁹ Ova pripovijetka predstavlja najopsežnije i najsloženije Galovićevo djelo. Marcel Petrović, proživljava svoju posljednju mjesečnu noć. U mističnoj atmosferi te noći, zbiva se prijelaz iz stvarnosti u san, iz života u smrt. U pogovoru knjige, u izdanju Društva hrvatskih književnika, pisalo je: »Galović je u njoj pokušao podati fantastičnu sliku prijelaza iz života u smrt. U ogledalu je simbol veze ovih

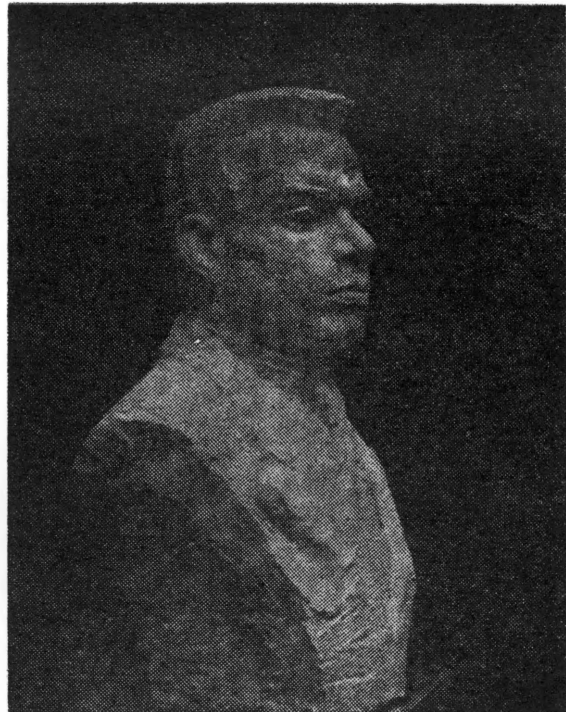
Faksimil iz »Jutarnjeg lista« od 14. rujna 1931. godine — fotografija uz članak u povodu otkrivanja spomen-ploče Franu Galoviću

dvaju svjetova između kojih postoji tek jedna zavjesa, a tu valja razderati da možda i opet — ne ugledamo ništa. Što je zapravo san, a što je java, što je ogledalo a što prava slika, to nam Galović ne kazuje, jer odgonetke ovoj velikoj tajni uopće nema.¹⁰ Ogledalo je dakle simbol, veza između stvarnog i nestvarnog, između slutnji, tajni i spoznaje. Sve je u ovoj pripovijesti tajanstveno, nedorečeno, mistično, a jedino su čvrste nesreća i smrt. U prvom dijelu pripovijetke Marcel Petrović iz svoje sobe gleda na terasu i vrt, obasjane mjesecinom. U toj tajanstvenoj i čudesnoj noći prisjeća se smrti voljene djevojke (ime ne znamo) koja se utopila u jezeru. Njezina smrt za Marcela je značila kidanje veze sa stvarnim, realnim svijetom, te bijeg u snove, prošlost, sjećanja, kao i gubitak volje za aktivnim životom. U drugom dijelu pripovijetke, Marcel Petrović ugledao je staro ogledalo u zlatnom okviru, koje se već dugo nalazilo u njihovoj kući, a da nitko nije znao odakle potječe. »Toga se ogledala Marcel uvijek bojao. Kada je u njem bila neka čaččovjek u životu nikada ne prolazi«. ... »I robna moć što ubija i otkriva putove kojima on vidi u tome ogledalu daleki kraj kuda mu

valja poći. Vidi čitav vrt, pun cvijeća i mjesečine, vidi daleko polje i planine — i dalje, a sve će to ugledati ako se približi k onoj glatkoj plohi.«¹¹ Ogledalo što se javlja u snu Marcela Petrovića privlači ga neodoljivo i on polazi u te daleke i bezgranične prostore, s onu stranu realnoga, ka beskonačnome, iracionalnome, u svijet slutnji, snova, ideala, zaborava, slobode, nade, sreće i konačnog mira. Stvarnost je tjeskobna, odbojna, prolazna, relativna i promjenljiva, ona donosi patnju, osjećaj nemoci, konačnosti, bola. Mrtva djevojka vodi Marcela Petrovića kao Beatrice Dantea (Galović je sam naglašavao vezu između svoga i Danteova djela, kao što je priznavao i utjecaj Maeterlincka, Flauberta, Wildea, Poea i drugih književnika). Brojni su simboli koji se javljaju u ovom djelu a koji upućuju na utjecaj simbolizma na Galovića: grad, ptica, put, vladar i sl. Motiv grada kao dalekog cilja kome se teži i koji znači ispunjenje želja i snova, javlja se kod Galovića često, pa i u poeziji na kajkavskom dijalektu («Stari grad»), ili pak na štokavskom («Četiri grada»). Uz simbolizam, u ovom se djelu mogu uočiti i ekspresionistička obilježja, jer Galović je u ovom djelu izrazio svoj unutarnji doživljaj svijeta. Stvarnost je sumorna i depresivna, a pravi život je život u sjećanjima, snovima, podsvijesti. Element podsvjesnog također je u ovoj pripovijetki istaknuo sebi, u neizrecivim i nesagledivim daljinama, u području gdje nisu potrebna nikakva objašnjenja, niti racionalizacije. Riječi su nesposobne da izraze pravu istinu i na putu do nje. Slobodu treba tražiti u snu, u mislima, slobode treba ih se osloboditi kao balasta. Tako, kada se čovjek oslobodi riječi, stvarnosti, svakodnevnih briga, obaveza, prisila, nasilja, postiže unutarnji mir, a smrt gubi osobine užasnog i tjeskobnog, te postaje prihvatljiva, postaje san kao u Matoševoj pjesmi »Utjeha kose«. U ovom je djelu uočljiv i kontrast između sna i jave, tjelesnog i duhovnog, racionalnog i iracionalnog, a može se govoriti i o mistici, osobinama bajke. Djelo je po izlasku primljeno dosta povoljno, ali je bilo i kritika koje su ga okarakterizirale kao »spiritističku burgiju«.¹²

O »Zaćaranom ogledalu« mogla bi se pisati zasebna analiza, koju prostor ovog teksta ne dopušta.

Druga pripovijetka, srodna »Zaćaranom ogledalu«, jeste »Ispovijed«, pisana 1913/14. godine, a objavljena 1914. godine u »Književnim novostima«. Ona također otkriva težnju Galovića ka modernu strukturiranom izrazu. I ova bi pripovijetka zahtijevala dublju analizu, jer struktura joj je slojevita. Glavni lik u prvom licu govori o stravičnim i često iracionalnim doživljajima i proživljavanjima. Kompozicija je razbijena, logičkih odnosa i logičke motivacije nema. Sadržaji su uzeti iz podsvijesti, iz unutarnjih poriva. Osnovne preokupacije glavnog lika su: osjećaj nemira, straha, groze, tjeskobe, sumnje, a pejzaž se podudara s proživljavanjima lika: »Vani je sunce. Već nekoliko

Ivan Sabolić: bista Frana Galovića

dana nije zapadalo. Samo tako stoji usred neba, prikovano, žuto i usijano. Suncokreti u mome vrtu upiru taman pogled u bezдно blještave zjenice, a kad obnevide i klonu, spalit će ih žega, i sve će u vrtu biti prazno... Osjećam da ću poludjeti. Možda sam već poludio prije nekoć, ali nijesam za to znao, nijesam osjećao tako jasno i živo. Možda sam se i rodio ovako lud s prokletstvom u grudima i vječitom, divljom mržnjom u srcu...«¹³ Neobični i nestvarni događaji nižu se tijekom cijele pripovijetke: nestvarna predstava, prisustvo mrtve majke djevojke gl. lika, Krist u kazalištu, eksplozija, lutanje ulicama, pijančevanje u krčmi, ubojstvo, crkva, proštenje, sjećanje na izgubljeno djetinjstvo... Slike što se nižu stvaraju mozaik. Vanjski svijet doživljen je kao svijet nasilja i straha, snovi se razbijaju, ljepotu uništava užas, a puta i izlaza niotkud. »Preko mojega tijela prolaze vruće, usijane ruke, vuku me za sobom, hvataju, stežu, krv mi udara u glavu, i sve je crveno, svaka mišica dršće.«¹⁴ U ružnom svijetu glavni lik osjeća iskorijenjenost, otuđenost, samocu, izgubljenost. Čezne za prijateljstvom, ali ga ne nalazi, jer svaka iluzija i nada raspadaju se. U čovjeku se bore dvije ličnosti, izazivajući unutrašnje sukobe i stalni osjećaj krivnje i promašenosti. Ako pak ubije svoje drugo ja (kao što to čini glavni lik), onda ubija i svoju prošlost i uspo-

mene, a tada je ponor još dublji i beznadniji: »... zgrabio sam nešto... svijećnjak, što li... i — udario sam!...« Kasnije samo dugo iza toga, kad je već mjesečina došla kroz otvoren prozor do kreveta, vidio sam njegove oči širom otvorene. I ljubio sam ih dok god se nije javila zora, jer u tim je očima bio moj život i moja ljubav i moja mladost...¹⁵

Susret s radnikom na cesti govori o boli zbog osjećaja raskoraka koji glavni lik dijeli od naroda (sličan odnos opisao je i Krleža u »Povratku Filipa Latinovicza«), a dok radnik sve shvaća jednostavno i prirodno, glavni lik je opterećen sumnjama i unutrašnjom borbom. Bog je okrutan i glavni lik ne nalazi u njemu ni nadu ni utjehu. On donosi strah, nesreću, kajanje, tjeskobu, a nema boga koji bi bio prijatelj čovjeku, koji bi ga razumio i pred kojim se čovjek ne bi osjećao malen i ništavan. »Gledao sam strašnog i okrutnog Boga što odvraca lice svoje od grešnika proklinjući ih i bacajući ih u tamu najkrajnju, a u pameti sam nizao sve grijehe što sam ih kod posljednje ispovijedi kazivao...«

Sine čovčeji, tebi se ispovijedam. Ti ćeš me razumjeti, jer ti si ljubio, ti si umro od ljubavi... Boga i nema, jer on je umro i nestao onim časom kad si se pojavio ti...¹⁶

Svi navedeni elementi (podsvijest, razbije- nost kompozicije, unutrašnji monolog, odbacivanje logike, uvođenje odnosa primjerenih snu, tjeskoba, samoća, ništavilo, unutarnja podvojenost, otuđenje, razočaranje u realnost i vanjski svijet, te traženje unutrašnjeg svijeta i dr.) upućuju na zaključak da u ovoj pripovijesti nalazimo elemente EKSPRESIONIZMA i NAD-REALIZMA, a Galović je svakako jedan od preteča ekspresionizma u hrvatskoj književnosti. Dok su pripovijetke »Svekar« ili »Genoveva«, pa i »Jesenje magle«, vrhunac Galovićeve realističkog pripovijedanja, dotle je »Ispovijed« vrhunac Galovićeve simboličnog i vizionarskog kazivanja. Posljednje dvije riječi u »Ispovijesti« su: »noć i smrt«. One su karakteristične ne samo za ovo djelo, već i za cjelokupno stvaralaštvo Frana Galovića koje uvjetuje niz faktora (od kojih sam neke već spomenuo): seljačko podrijetlo, vezanost uz zemlju i zavičaj, stanje u Austro-Ugarskoj, položaj hrvatskog intelektualca u to vrijeme, socijalna i kulturna zaostalost Hrvatske u Austro-Ugarskoj, unutrašnji sukobi i proturječnosti u samom piscu, opće raspoloženje u hrvatskoj i evropskoj književnosti na početku stoljeća i dr.

Neki su kritičari Galoviću zamjerali pesimizam. Međutim, pesimizam je proizlazio iz istinske egzistencijalne drame što ju je Galović proživljavao. U naše vrijeme, međutim, nakon tolikih ratova, nakon Kafke i Becketta, nakon što je čovjek jednom zauvijek raskrstio s božanskim i zagrobnim iluzijama, kao i svim iluzijama koje su mu zaklanjale vidike i obmanjivale ga, nitko mu ne može osporiti pravo na pesimizam, na tragično i sizifovsko doživljavanje života. Jer ne može se poreći nerješivi problem ljudske egzistencije, kao ni čovjekovu

smrtnost, konačnost i nedostižnost krajnjih ciljeva i ideala. Čovjekova sizifovska težnja idealima povezana je sa sumnjom u njihovo ostvarenje, sa stalnim kolebanjima i preispitivanjima vlastitih ciljeva i uvjerenja. Pesimizam nije agresivan i pesimist će prije izražavati idealnu sliku svijeta, te žaljenje što se ta slika ne može ostvariti, nego li će svoje vizije nasilno provoditi. Zato pesimizam nosi u sebi element plemenitog i humanost.

Ovaj tekst nema pretenzije iscrpnog prikaza Galovićeve proze. Namjera mu je da pruži tek informaciju o prozi Frana Galovića, a svako Galovićevo djelo, osobito iz zrelije faze, zahtijevalo bi posebnu obradu.

Možda bi netko mogao prigovoriti da Galović nije bio izravno društveno i politički angažiran. Međutim, treba reći da je Galović bio prije svega književnik i da je želio djelovati na tom planu. Angažiran je bio, ali u širem smislu, ističući u svojoj književnosti kritički odnos prema stvarnosti i zalažući se za humanije, istinskije, plemenitije i neposrednije odnose među ljudima. Umro je prerano da bi u potpunosti izgradio i zaokružio svoje idejne stavove. Velike događaje koji su dolazili (Ok-tobarska revolucija, raspad Austro-Ugarske, stvaranje Jugoslavije i dr.), mogao je samo naslućivati i te slutnje iznijeti u svojoj prozi: »Prorok« — »... Jedan čovjek izbavit će svijet... On će dati znak i jedne ponoći javit će se svuda, da zazvone sva zvona, gdje god ih ima... Da zazvone na bunu, da svakome objave, neka ustane. I onda će biti kraj carstvu Antikristovu.«

BILJEŠKE

- ¹ Djela Frana Galovića, svezak I — X, Zagreb, 1940 — 1943. godine
- ² Fran Galović: Sabrana djela, knjiga 1, Pripovijesti I, napomene Julija Benešića, str. 272 — 274
- ³ Fran Galović: Sabrana djela, knjiga 2, Pripovijesti II, napomene Julija Benešića, str. 197, Zagreb 1942.
- ⁴ Julije Benešić, Fran Galović, Milan Vrbanić, Zvonko Milković: izbori iz djela, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 84, Zagreb, Zora 1969, predgovor Sime Vučetića, str. 118.
- ⁵ Fran Galović: U sutonu, Sabrana djela Frana Galovića, Pripovijetke I, str. 60, Zagreb 1942.
- ⁶ Fran Galović: Suptnik, Sabrana djela Frana Galovića, Pripovijetke I, str. 151, Zagreb, 1942.
- ⁷ Julije Bencšić, napomene uz pripovijetke Frana Galovića, Sabrana djela Frana Galovića, knjiga 2. Pripovijesti II, str. 192, Zagreb 1942.
- ⁸ Sime Vučetić: predgovor izboru iz djela Frana Galovića, Benešić, Galović, Vrbanić, Milković: izbori iz djela, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 84, Zagreb 1969, str. 124.
- ⁹ Julije Benešić: napomene uz pripovijetke Frana Galovića, Sabrana djela Frana Galovića, knjiga 1, Pripovijetke I, str. 269, Zagreb 1942.
- ¹⁰ Sime Vučetić: predgovor izboru iz djela Frana Galovića, Benešić, Galović, Vrbanić, Milković: izbori iz djela, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 84, str. 126
- ¹¹ Fran Galović: Začarano ogledalo, Benešić, Galović, Vrbanić, Milković: izbori iz djela, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 84, Zagreb 1969, str. 215
- ¹² Julije Benešić: napomene uz pripovijetke Frana Galovića, Sabrana djela Frana Galovića, knjiga 1, Pripovijesti I, Zagreb 1942, str. 271
- ¹³ Fran Galović: Ispovijed, Benešić, Galović, Vrbanić, Milković: izbori iz djela, Pet stoljeća hrv. knji., knjiga 94, Zagreb 1969, str. 297
- ¹⁴ isto, str. 308
- ¹⁵ isto, str. 316
- ¹⁶ isto, str. 324 i 325